

University of Groningen

Actie en reactie rond de jaarrekening, toegelicht met het verschijnsel inkoop van eigen aandelen

Weima, Willem

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1975

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Weima, W. (1975). *Actie en reactie rond de jaarrekening, toegelicht met het verschijnsel inkoop van eigen aandelen*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Samenvatting

In deze studie zal één van de hoofdfuncties van de jaarrekening (d.w.z. de balans, resultatenrekening en de toelichting) aan de orde worden gesteld: het fungeren als informatiedrager voor de besluitvorming van de gebruikers. Deze functie wordt uitgewerkt binnen het kader van het proces van bedrijfs-administreren, oftewel in samenhang met het ontwerpen en doen functioneren van een informatie-communicatiesysteem. Dit kader, het bedrijfs-administratiestelsel, wordt opgesplitst in twee delen: bij het ene deel wordt de samenstelling van de jaarrekening behandeld en bij het andere deel de interpretatie van de jaarrekening door de gebruikers.

Omdat de verschaffers van de jaarrekeninggegevens niet samenvallen met de gebruikers, ontstaat er rond de jaarrekening een communicatieprobleem. De communicatie tussen gegevensverschaffer en -ontvanger kan om velerlei redenen worden verstoord. Een aantal communicatieverstorende factoren wordt opgespoord en geanalyseerd. Tevens worden aanwijzingen gegeven voor verbetering van de communicatie tussen de samensteller en de gebruiker van jaarrekeninggegevens. Eén van de communicatieverstorende factoren is vertekening van de boodschap (jaarrekening) door de zender (gegevensverschaffer). Deze vertekening wordt in de hand gewerkt omdat de voor de samenstelling toegepaste afbeeldingsmethoden op "consensus" onder de gegevensverschaffers (bedrijfsadministrateurs) berusten. Deze "consensus" blijkt in de praktijk nog een veelheid aan keuzemogelijkheden voor de samensteller van de jaarrekening open te laten. De keuzevrijheid van de samensteller komt uitvoerig aan de orde en wordt met voorbeelden toegelicht. Gegeven de keuzevrijheid bij de samenstelling en presentatie van gegevens, is het mogelijk dat er een grote verscheidenheid

aan boodschappen aan de ontvangers wordt doorgegeven die alle op "dezelfde" verschijnselen, toestanden en gebeurtenissen betrekking hebben. De probleemstelling ligt dan ook voor de hand of de besluitvorming van de ontvangers van deze boodschappen gevoelig is voor de wijze waarop deze boodschap is samengesteld en wordt gepresenteerd. De keuzevrijheid van de samensteller wordt overigens ook door diverse factoren beknót, zoals de wetgeving, (consistentie in) het gevoerde verslaggevingsbeleid, de gebruiker enz. Voor het concrete financiële verschijnsel inkoop van eigen aandelen zal worden aangetoond hoe het samenspel tussen keuzevrijheid en keuzegebondenheid bij de afbeelding van dit verschijnsel in de jaarrekening verloopt en welke het effect daarvan is op de aan de gebruikers verstrekte boodschap.

De studie valt in twee delen uiteen: in het eerste deel (de eerste vijf hoofdstukken) wordt de problematiek van de samenstelling en interpretatie van de jaarrekening in algemene zin behandeld. In het tweede deel (de laatste drie hoofdstukken) vindt een concretisering in de uiteenzetting plaats door de introductie van het financiële verschijnsel inkoop van eigen aandelen. Daarbij wordt het mogelijk het in het eerste deel van de studie besprokene nader toe te lichten, uit te werken en toe te passen.

In *hoofdstuk één* wordt aangevangen met een inleiding en een uiteenzetting over de probleemstelling van dit onderzoek. Daarna komt de historische verbondenheid van de bedrijfseconomie met de bedrijfsadministratie ter sprake. Er wordt gesteld dat de bedrijfsadministratie t.o.v. de bedrijfseconomie in ontwikkeling is achtergebleven, met name wat de methodologische onderbouw betreft. Vervolgens wordt het begrip communicatie nader uitgewerkt, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen de intrapersonale en interpersonele communicatie. Bij de intrapersonale communicatie, d.w.z. de communicatie binnen één subject, richt de aandacht zich op de cognitieve factoren. Deze factoren worden ingedeeld naar: observatie, perceptie, denken en leren. Enkele kenmerken van de observatie (perceptie) door de mens zijn de subjectiviteit en de kans op vertekening. De nadruk wordt gelegd op de cognitieve beperkingen van de mens en met name de beperkingen in diens verwerkingscapaciteit van gegevens. Enkele uitingsvormen van deze beperkingen zijn: het zich manifesteren van inconsistenties in de besluitvorming, het selecteren van gegevens en de beperkte rationaliteit. De interpersonele communicatie heeft betrekking op de overbrenging van gegevens van de ene persoon (bron) naar de andere (bestemming).

De jaarrekening wordt beschouwd als een model en wel als een sym-

bolisch model. In dit model worden eigenschappen van verschijnselen, zoals toestanden, feiten en gebeurtenissen, die zich rond een onderneming manifesteren, afgebeeld. Vandaar dat een uiteenzetting wordt gegeven over (de karakteristieken van) modellen. Uit het gegeven dat de jaarrekening een model is van de werkelijkheid, vloeit voort dat bij de beeldvorming (in de jaarrekening) van de werkelijkheid wordt geabstraheerd. Daarom vindt bij de samenstelling van de jaarrekening selectie van gegevens plaats. Voor de samensteller van de jaarrekening zijn o.a. de volgende twee vragen relevant: wat beeld ik af en hoe beeld ik iets af? Voor de bespreking van de jaarrekening als symbolisch model zijn de afbeeldingsmethoden, de afbeeldingsregels en de relaties die door middel van de symbolen kunnen worden gespecificeerd van belang.

Aan het slot van dit eerste hoofdstuk wordt ingegaan op de invloed en betekenis van de W.J.O. (Wet op de jaarrekening van ondernemingen) en de E.E.G.-richtlijnen voor de samenstelling en presentatie van de jaarrekening. De W.J.O. geeft (nog) weinig éénduidige impulsen voor de selectie, samenstelling en presentatie van jaarrekeninggegevens. De W.J.O. is op vele punten vaag: er ontbreekt een theoretische grondslag bij deze wet, ze biedt nog veel keuzevrijheid aan de gegevensverschaffer en is te weinig ontwikkeld vanuit de visie van de gebruiker. De verwachtingen zijn hoger gespannen voor wat de invoering van de vierde E.E.G.-richtlijn betreft.

In *hoofdstuk twee* wordt het accent gelegd op het gebruik van getallen bij de afbeelding van eigenschappen van verschijnselen in de jaarrekening. Daarbij gaat het om de vraag hoe de getallen bij het proces van bedrijfs-administreren moeten worden verzameld (dit betreft de semantische meetregels), geordend (dit betreft de syntactische meetregels) en gepresenteerd (dit betreft de pragmatische meetregels). De te bespreken meetregels (zouden) kunnen worden herleid op een aantal axioma's, zoals: consistentie, additiviteit, vergelijkbaarheid, betrouwbaarheid en objectiviteit. In deze studie is het zinvol het begrip waarden op te vatten als een species van het genusbegrip meten. Bij het waarden is het gebruik van de maatsoort geld kenmerkend.

In dit hoofdstuk (twee) worden ter inleiding enkele probleemstellingen geformuleerd, die betrekking hebben op het waarderingsvraagstuk in de jaarrekening. Voor de oplossing van deze problemen kan de meettheorie een bijdrage leveren. Deze bijdrage bestaat niet alleen uit de toepassing van enkele (eventueel uit axioma's af te leiden) meetregels voor de samenstelling van de jaarrekening. Van groot belang is ook kennis van meetschalen

die als afbeeldingsmethoden in de jaarrekening kunnen worden gebruikt. Vandaar dat een beschouwing wordt gewijd aan een viertal meetschalen en de daarbij behorende meetregels. Ten behoeve van het vaststellen van de consequenties van de meettheoretische beschouwingen voor de samenstelling van en met name de waardering in de jaarrekening, wordt een karakterisering gegeven van het meetproces in de bedrijfsadministratie. In de literatuur duidt men dit meetproces wel aan met "fiat measurement", oftewel meting volgens conventie. Ook komt een verhandeling over prijzen als rekengrootheden, die de in de jaarrekening afgebeelde fysieke grootheden in de maatsoort geld vertalen, aan de orde. Een aantal conventionele waarderingsregels wordt "doorgelicht" met behulp van een aantal meetregels. Een vraag die vervolgens wordt opgeworpen is, welke meetschalen in de jaarrekening kunnen worden toegepast. In de praktijk bezigt men binnen de jaarrekening zowel de nominale, de ordinale, de interval- als de ratiomeetschaal. Eén van de conclusies is, dat het gebruik van de ratiomeetschaal, gezien de kenmerken van deze schaal, in de jaarrekening tot problemen leidt, juist vanwege de karakteristiek van het meetproces in de bedrijfsadministratie.

Met een voorbeeld wordt uiteengezet, hoe de keuze van een te meten eigenschap tot meetproblemen aanleiding kan geven bij de samenstelling van een balans. Daarna volgt een overzicht van veel voorkomende meetfouten in de jaarrekening. Aan het slot wordt nog ingegaan op de relatie tussen door de samensteller gemaakte meetfouten en door de gebruiker gemaakte interpretatiefouten.

In *hoofdstuk drie* worden enkele oorzaken en voorbeelden van gebreken bij de samenstelling en interpretatie van de jaarrekening besproken. Een gebrek wordt omschreven als een factor die ertoe leidt dat de gebruiker tot een onvolledige of onjuiste interpretatie van de gegevens komt. Eén der oorzaken van de gebreken bij de samenstelling, nl. de keuzevrijheid van de administrateur bij de selectie en afbeelding van financieel-economische verschijnselen, wordt uitvoerig met voorbeelden toegelicht. Evenzo wordt bij de bespreking van voorbeelden van gebreken bij de samenstelling van de jaarrekening een keuze gedaan. De beschouwingen beperken zich nl. tot manipulatie bij de samenstelling van de jaarrekening. Vervolgens worden enkele oorzaken van interpretatiefouten bij de gebruiker behandeld. Daarna volgt een overzicht van maatregelen die de kans op interpretatiefouten kunnen verminderen.

In *hoofdstuk vier* worden een aantal criteria voor indelingsmogelijkheden op de balans resp. resultatenrekening aan de orde gesteld. Uit de ter illu-

stratie behandelde alternatieve indelingsvormen volgt de conclusie, dat de traditionele criteria voor aanvulling resp. verbetering vatbaar zijn. Bij de indeling van posten in de jaarrekening speelt ook het probleem van de samenvoeging van posten (aggregatie) een rol. Er komen enige aggregatieregels ter sprake die aan de zgn. kwantitatieve informatietheorie zijn ontleend. Enkele van deze regels worden met voorbeelden toegelicht. Vervolgens worden de veronderstellingen en karakteristieken van de kwantitatieve informatietheorie samengevat. Daarop aansluitend volgt een kritische bespreking van de o.a. door Theil en Lev op de jaarrekening toegepaste informatietheorie. Daarbij wordt geconcludeerd dat voormelde theorie slechts een beperkte functie kan vervullen bij de samenstelling en analyse van de jaarrekening. Ten slotte wordt een toepassing gegeven van de informatietheorie op een aantal jaarrekeninggegevens van een zestal Nederlandse ondernemingen. Daarbij is o.a. getracht het effect te meten van de inwerkingtreding van de W.J.O.

In *hoofdstuk vijf* wordt aandacht besteed aan de relatie tussen de verschillende methoden waarop administratieve gegevens kunnen worden bewerkt resp. gepresenteerd en de besluitvorming van de gebruikers van deze gegevens. De bedrijfsadministratietheorieën, welke zich met dit vraagstuk bezighouden, worden wel omschreven met de term "behavioral accounting", door ons vertaald met "gedragsbenadering" in de bedrijfsadministratie. De consequentie van de gedragsbenadering is, dat een neutrale vorm van financiële gegevensverstrekking onder bepaalde voorwaarden kan worden afgewezen. Bij de gedragsbenadering staat nl. het probleem van de beïnvloeding van de besluitvorming van de ontvanger van gegevens centraal. In deze beschouwingwijze kan de gegevensverschaffer (bedrijfsadministrateur) de rol van gedragspoliticus gaan spelen, welke mogelijk tot een machtsstrijd met de gebruiker van gegevens kan leiden.

Voor het analyseren van de relatie tussen gegevensverschaffing en besluitvorming van de gebruikers is een uiteenzetting over het beslissingsproces van subjecten gewenst. De aandacht richt zich daarbij op drie kenmerken van het beslissingsproces: functionele fixatie, vermijding van onzekerheid en vereenvoudiging van het beslissingsproces. Deze kenmerken hangen samen met de cognitieve beperkingen van de mens en de interpersonele communicatieproblemen.

Ten slotte worden verschillende literatuurstudies besproken, die op gevarieerde wijze de aandacht richten op de invloed van (wijzigingen in) administratieve verwerkings- en presentatiemethoden op de besluitvorming van de gebruikers.

Vanaf *hoofdstuk zes* wordt gestart met het tweede, meer specifieke deel van de studie. Bij dit deel richten de beschouwingen zich op het financiële verschijnsel inkoop van eigen aandelen in relatie tot de administratieve verwerking van ingekochte eigen aandelen. De administratieve verwerking van deze aandelen wordt enerzijds gerelateerd aan de financiële gegevens die verband houden met de inkoop van eigen aandelen. Anderzijds wordt verband gelegd met de consequenties van de alternatieve administratieve verwerkingsmethoden voor de financiële beeldvorming van de rapporterende organisatie alsmede voor de gebruikers van de gerapporteerde gegevens. In hoofdstuk zes wordt gedetailleerd ingegaan op de samenstelling van de jaarrekening. De invloed van de alternatieve administratieve verwerkingsmethoden op de gebruiker (en omgekeerd) komt pas in het volgende hoofdstuk aan de orde.

In dit hoofdstuk (zes) wordt begonnen met een uitvoerige uiteenzetting over het financiële verschijnsel inkoop van eigen aandelen. Uit de bespreking van dit onderwerp blijkt hoe complex reeds één specifiek financieel verschijnsel kan zijn en hoe deze complexiteit ook doorwerkt bij de administratieve verwerking. Bij de financiële beschouwing over ingekochte eigen aandelen komen factoren ter sprake die, zoals in het vervolg van dit hoofdstuk blijkt, een belangrijke rol spelen bij het specificeren van en kiezen uit de administratieve verwerkingsmethoden. Van deze factoren noemen we: de inkoopmethoden, de inkoopmotieven, de financieringsmethoden en de bestemming van ingekochte eigen aandelen. Vervolgens wordt een indeling gegeven naar keuzemogelijkheden van administratieve verwerkingsmethoden, oftewel van de boekings- en balanspresentatiemethoden. Zo komen aan de orde: de benoeming en waardering van een verschijnsel, de keuze om een verschijnsel af te beelden op de balans en/of resultatenrekening, de keuze op welke zijde van de balans en/of resultatenrekening dit verschijnsel dient te worden gerepresenteerd, de salderings- en aggregatieprocedure. Daarna wordt geïllustreerd hoeveel potentiële keuzemogelijkheden een bedrijfsadministrateur heeft, alleen al bij het kiezen van een boekingsmethode voor het specifieke verschijnsel van ingekochte eigen aandelen. Vervolgens wordt de onderlinge samenhang aangetoond tussen de diverse boekings- en balanspresentatiemethoden. Een volgende stap is het inventariseren van factoren die de potentiële keuzevrijheid van de bedrijfsadministrateur bij het kiezen van boekings- en balanspresentatiemethoden enigszins kunnen inperken. Ten slotte worden relaties gelegd tussen deze factoren en de boekings- en balanspresentatiemethoden van eigen aandelen. Daarmee wordt duidelijk dat de administratieve verwerking

van gegevens niet kan worden geabstraheerd van o.a. financiële overwegingen.

In *hoofdstuk zeven* worden de probleemstellingen van de hoofdstukken V en VI met elkaar verweven. Zo wordt concreter ingegaan op de relatie tussen boekings- en balanspresentatiemethoden en de besluitvorming van de gebruikers van jaarrekeninggegevens. De invloed van de administratieve verwerkingsmethoden op de financiële beeldvorming wordt gemeten met behulp van een aantal financiële ratio's. Uit het meetproces blijkt dat hetzelfde verschijnsel, inkoop van eigen aandelen, tot totaal verschillende consequenties voor de financiële beeldvorming kan leiden. Eén van de redenen om juist financiële ratio's te gebruiken als meetcriteria is, dat juist deze ratio's nauw aansluiten bij enkele van de in hoofdstuk vijf samengevatte kenmerken van het decisieproces van beslissers, nl. onzekerheidsvermijding en vereenvoudiging van het decisieproces. Op grond van een vijftal samengevatte selectiecriteria, worden voor de analyse uiteindelijk de volgende ratio's gekozen: liquiditeit, solvabiliteit, winstmarge, winst per aandeel, rentabiliteit eigen vermogen, omloopsnelheid totaal vermogen en intrinsieke waarde per aandeel. Als tussenstation voor de uiteindelijke gevoeligheidstest van de zojuist vermelde financiële ratio's dient een doorlichting van de ratiocomponenten op de gevoeligheid voor verschillende boekings- en balanspresentatiemethoden. Die combinaties van administratieve verwerkingsmethoden welke tot gelijke richtingsveranderingen van de ratio's leiden, worden samengevoegd tot zgn. clusters. Door het bekend veronderstellen van een preferentiefunctie van een gebruiker, is een aanmerkelijke gegevensreductie en -comprimering mogelijk. Deze preferentiefunctie is samengesteld uit financiële ratio's. Bij het meten van de invloed van boekings- en balanspresentatiemethoden op de financiële beeldvorming wordt gebruik gemaakt van zgn. gevoeligheidstabellen. Deze tabellen kunnen nuttige functies vervullen voor zowel de verschaffer, als de gebruiker van gegevens. Ook kan door het gebruik van deze tabellen de communicatie tussen beide partijen worden verbeterd. Aan het slot van dit hoofdstuk is een vergelijking gemaakt tussen de relatie van de factor gebruiker met enige (boekings)clusters enerzijds en de relatie van enige andere factoren (zoals de W.J.O., de fiscus, de inkoopmotieven etc.) tot dezelfde (boekings)clusters anderzijds. Uit de analyse wordt o.a. geconcludeerd dat de invloed van de gebruiker zich niet hoeft te beperken tot de keuze van de boekings- en balanspresentatiemethoden. Overigens leidt het rekening houden met de factor gebruiker, onder de door ons geformuleerde veronderstellingen, tot inkrimping van de keuzevrijheid van de bedrijfsadministrateur. Verder

kan deze vereenvoudigingen toepassen in de afbeeldingsmethoden.

In *hoofdstuk acht* worden gegevens vermeld, welke zijn ontleend aan een empirisch onderzoek naar het verschijnsel inkoop van eigen aandelen in het Nederlandse bedrijfsleven. Met dit onderzoek zijn uiteindelijk gegevens van 66 vennootschappen voor verwerking beschikbaar gekomen. De aandelen van deze vennootschappen zijn (of waren) òf op de Amsterdamse effectenbeurs òf op de zgn. incurante markt genoteerd. Dankzij dit empirisch onderzoek is het mogelijk een aantal theoretische beschouwingen uit voorgaande hoofdstukken aan de praktijk te toetsen. Zo komen aan de orde: beperkte rationaliteit, functionele fixatie, vereenvoudiging van het decisieproces bij gegevensverschaffer en/of -gebruiker, alsmede gebreken bij de samenstelling van de jaarrekening. Voor een beperkt aantal ondernemingen wordt onderzocht hoe binnen één organisatorisch verband de interpersonele communicatie tussen de gegevensverschaffers onderling verloopt. Er wordt geconcludeerd dat in vele gevallen van communicatiestoringen sprake is.

Het model in hoofdstuk zeven, waarbij relaties werden gelegd tussen een aantal relevante factoren voor de administratieve verwerking van ingekochte eigen aandelen met een aantal boekingsclusters, wordt in hoofdstuk acht empirisch onderbouwd. Daartoe is een inventarisatie nodig van in de praktijk toegepaste boekings- en balanspresentatiemethoden bij voornoemde financieringsfiguur. Bovendien moet de actualiteit van enkele factoren worden aangetoond, zoals inkoopmotieven, waarderingsmethoden, bestemming van ingekochte aandelen enz.

Ten slotte worden enkele in de praktijk waargenomen voorbeelden van interpersonele communicatie tussen gegevensverschaffer en -gebruiker vermeld. Met deze voorbeelden wordt aangetoond dat diverse uitspraken uit hoofdstuk vijf, zoals dat de gegevensverschaffer zich als gedragspoliticus kan gaan gedragen resp. dat zich een machtsstrijd kan ontpoppen tussen gegevensverschaffer en -gebruiker, bepaald niet werkelijkheidsvreemd zijn.